

Тема 5. Інклюзивна освіта: сутність, завдання, принципи.

План.

1. Сутність і зміст поняття «інклюзивна освіта».
2. Поняття «особливі освітні потреби». Особа з особливими освітніми потребами як суб'єкт інклюзивної освіти.
3. Аналіз змісту понять «виключення», «сегрегація», «інтеграція».

Основні поняття теми: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, виключення, сегрегація, інтеграція, принципи інклюзивної освіти, завдання інклюзивної освіти, нормативно-правове забезпечення інклюзивної освіти.

Завдання для самостійної роботи:

- Виписати термінологію, визначити ключові особливості теми.
- Розкрити особливості інклюзивної освіти закордоном (країна на вибір).
- Опрацювати нормативну базу з теми, виписати основні положення.

Література, інтернет-ресурси:

1. Олійникова Н.Д., Дудченко Л.О., Кудлай С.В. Методичні рекомендації щодо роботи з дітьми із особливими потребами: Посібник для практичних психологів, соціальних педагогів, педагогів, батьків. – Первомайськ, 2011.- 136с..

2. Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва). Практично-методичний посібник / Упорядник Сидоренко Н.А. – К.: РНМЦ Дніпровського району, 2015.- 64 с.

3. Основи інклюзивної освіти. Навчально-методичний посібник:/ за заг. ред.. Колупасвої А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.

4. Інвалідність та суспільство:навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової – Еннс О.В. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова – Еннс О.В., Буров С Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. – К., 2012. - 216 с.

[https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F\)](https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0%D0%B4%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%B9%D0%B7%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%B2%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%BB%D1%8E%D0%B7%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F))

При визначенні терміна «інклюзивна освіта» було проаналізовано визначення, які містяться в головних міжнародних документах: Стандартних правилах урівняння можливостей інвалідів ООН, Декларації прав дитини ООН, Саламанкській декларації та програмі дій з навчання осіб з особливими потребами, Міжнародних консультаціях із питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами.

Інклюзивна освіта (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку.

Інклюзивне навчання – гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання (у разі потреби) відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом.

Інклюзивна освіта базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа – заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі.

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі діти – цінні й активні члени суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах корисне як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому. Взаємодія зі здоровими дітьми сприяє когнітивному, фізичному, мовному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до розвитку та цілеспрямованого використання нових знань і вмінь. Взаємодія між учнями з особливими освітніми потребами та іншими дітьми в інклюзивних класах сприяє налагодженню між ними дружніх стосунків. Завдяки такій взаємодії діти вчаться природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей, вони стають більш чуйними, готовими до взаємодопомоги.

Починаючи з 90-х років ХХ ст. провідною моделлю сучасних суспільно-соціальних стосунків стосовно осіб з обмеженими можливостями, зокрема, неповносправних дітей, визначено **інклюзію**, яка ґрунтується на визнанні та повазі індивідуальних людських відмінностей і передбачає збереження відносної автономії кожної суспільно-соціальної групи, а уявлення та стиль поведінки, притаманний традиційно домінуючій групі, мають модифікуватися на основі плюралізму звичаїв та думок. Основоположним в інклюзивних підходах є те, що

не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних стосунків, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості. Водночас особливості не повинні сприйматися «як явище виняткове, приречене», наявність того чи іншого порушення не зумовлює маргінальність життєвого шляху людини. В центрі уваги цієї моделі суспільної поведінки є:

- автономність;
- участь у суспільній діяльності;
- створення системи соціальних зв'язків;
- прийняття суспільством усіх без обмежень, кожної особистості.

Суспільно-соціальна концепція інклюзії стала основоположною в сучасній моделі здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку - інклюзивній освіті.

Саме інклюзивна освіта, на думку одного з провідних нідерландських дослідників К.Рейсвейка, сприятиме:

- розвитку здібностей дитини;
- визнанню того що нормальний розвиток не є загальноприйнятою «нормою»;
- задоволенню особливих потреб;
- створенню системи підтримки;
- функціональному підходу до лікування та навчання;
- участі батьків у лікуванні та навчанні їхніх дітей.

«Аномальні особи», «дефективні», «інваліди», «діти з вадами» – ці терміни в нашій країні донедавна були законодавчо закріпленими і загальнозживаними.

Понятійна основа цих термінологічних визначень – фіксація порушень, вад, відносної аномальності. Втім, ще у 1927 році Л. Виготський, обґрунтовуючи теорію надкомпенсації, передбачав: «...доведеться відмовитися і від поняття, і від терміна «дефективні діти» [5, с. 67].

Щодо терміна «інвалід», міжнародне визначення якого вперше подано в Декларації ООН «Про права інвалідів» у 1975 р., то це – «особа, яка не може самостійно забезпечити повністю або частково потреби нормального особистого і / або соціального життя через вроджене або набуте порушення фізичних чи розумових здібностей».

Сучасні міжнародні тенденції в галузі міжнародних правових норм, соціальної політики, освіти засвідчують найбільш прийнятне використання терміна «особа з обмеженими можливостями», оскільки основна увага концентрується на «особі», а «обмежені можливості» – другорядна характеристика.

Особливі освітні потреби - це потреби в умовах, необхідних для оптимальної реалізації актуальних і потенційних можливостей (когнітивних, енергетичних і емоційно-вольових, включаючи мотиваційні), які може проявити дитина з вадами розвитку в процесі навчання. Під навчанням мається на увазі не тільки школа, а й дошкільний період і корекційно-розвиваюча робота з дитиною в ранньому дитинстві. Емпірично доведено, що положення Л. С. Виготського про те, що "навчання веде розвиток", має особливе значення для дітей з вадами розвитку.

До категорії осіб з особливими освітніми потребами, які потребують додаткової підтримки під час освітнього процесу, належать (постанова КМУ 10.01.2018):

➤ особи з порушеннями зору, слуху, опорно-рухового апарата; хворобами нервової системи; затримкою психічного розвитку, інтелектуальними порушеннями, складними порушеннями мовлення (у тому числі з дислексією);

➤ іншими складними порушеннями розвитку (у тому числі з розладами спектру аутизму);

➤ особи, яким встановлено електрокардіо-стимулятор або інший електронний імплантат чи пристрій;

➤ особи, які мають захворювання, що можуть бути перешкодою для проходження зовнішнього незалежного оцінювання, визначені МОН спільно з МОЗ;

➤ особи, які мають захворювання, що потребують постійного медичного нагляду, або періодичного здійснення індивідуальних медичних процедур із забезпечення життєдіяльності людини та/або контролю за її станом;

➤ особи, які потребують відновлення стану здоров'я у закладах загальної середньої освіти санаторного типу;

➤ особи, які опинились у складних життєвих обставинах, влаштовані до дитячих будинків сімейного типу, соціально-реабілітаційних центрів, перебувають у школах соціальної реабілітації;

➤ особи, які проживають на тимчасово окупованій території, або у населених пунктах, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження або у населених пунктах, що розташовані на лінії зіткнення;

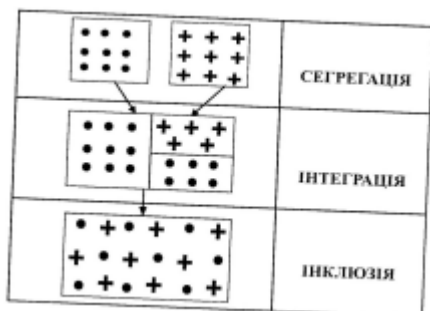
➤ особи, які мають статус внутрішньо переміщених;

➤ діти-біженці та діти, які потребують додаткового та тимчасового захисту;

➤ особи, які здобувають спеціалізовану освіту та/або можуть прискорено опанувати зміст навчальних предметів одного чи декількох класів, освітніх рівнів;

➤ особи, які здобувають(ли) повну загальну середню освіту мовою, що не належить до слов'янської групи мов, або базову чи профільну середню освіту – мовою корінних народів (особи з особливими мовними освітніми потребами).

Сегрегація – інтеграція – інклюзія. Проблема рівних можливостей.

У сучасній освітній політиці розрізняють декілька підходів до навчання дітей з особливими освітніми потребами. Основні з них: мейнстрімінг, інтеграція, інклюзія.

Мейнстрімінг (mainstreaming (англ.) – загальний потік) *передбачає розширення соціальних контактів між дітьми з обмеженими можливостями здоров'я та їхніми однолітками. Здебільшого – це позаурочна форма спілкування: участь у спільних масових заходах, літніх таборах, клубах за інтересами.* На думку канадських та американських учених, *мейнстрімінг* визначає цілий етап у розвитку освітніх тенденцій щодо навчання дітей з особливостями. Дану форму освіти слід вважати інтегративною лише при розгляді виховання та навчання дітей з важким патологіями розумового і фізичного розвитку, тобто дітей, яких, нажаль, суспільство ще неготове прийняти як рівних в усіх сферах життя.

Термін **«інтеграція»** походить від латинського слова *«integrate»* – *доповнювати, цілісний.* У педагогіці термін *«соціальна інтеграція»* з'явився у ХХ ст. і застосовувався переважно стосовно проблем расових, етнічних меншин, а з 60-х років термін інтеграція почав означати зусилля, спрямовані на залучення дітей з особливими освітніми потребами до навчання у звичайних школах та пристосування їх до умов загальноосвітніх навчальних закладів.

Розрізняють декілька типів інтеграції:

Соціальна інтеграція – це залучення дітей з особливими освітніми потребами до участі разом з іншими дітьми у позакласній діяльності, однак вони не навчаються разом.

Функціональна інтеграція – це такий тип інтеграції, при якому діти з особливими освітніми потребами спільно навчаються з дітьми з типовим рівнем розвитку в одній школі. Існує два типи такої інтеграції: часткова і абсолютна.

За часткової інтеграції діти з особливими освітніми потребами навчаються в окремому спеціальному класі або відділені школи і відвідують тільки окремі загальноосвітні заходи, тоді як за абсолютної інтеграції діти проводять увесь час у загальноосвітніх класах.

При зворотній інтеграції діти з типовим рівнем розвитку навчаються у спецшколах.

Спонтанна або неконтрольована інтеграція має місце тоді, коли діти з особливими освітніми потребами навчаються у загальноосвітніх закладах, не отримуючи при цьому належної спеціальної підготовки.

Комбінована інтеграція – для тих дітей, у яких психофізичний розвиток наближений до вікової норми, але їхнє навчання в умовах масового закладу обов'язково має супроводжуватися корекційною допомогою відповідних фахівців, зокрема вчителя-дефектолога спеціального класу.

Часткова інтеграція передбачає перебування дитини з обмеженими можливостями здоров'я серед своїх здорових однолітків у масовому навчальному закладі лише частину дня (*найчастіше другу половину*).

Тимчасова інтеграція – за якої всі школярі спеціального класу (закладу) незалежно від стану психофізичного розвитку об'єднуються кілька разів на місяць для проведення спільних заходів.

Термін *«інклюзія»* відмінний від терміна *«інтеграція»* за своїм концептуальним підходом. Зокрема в документі «Міжнародні консультації з питань навчання дітей з особливими освітніми потребами» вказується на те, що інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія – це політика і процес, який дає змогу всім дітям брати участь в усіх програмах. Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно врахувало й пристосувалось до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Поняття «інтеграції», «інклюзії» розглядаються як антонімічне щодо *«сегрегації»*. Сегрегація – виключення людей з особливими потребами від більшості.

На Міжнародному консорціумі розвитку осіб з особливими потребами (1998) було дано таке визначення інклюзії:

- визнає, що усі діти можуть навчатися;
- визнає та поважає відмінності у дітях: вік, стать, етнічну належність, мову, стан здоров'я тощо;
- є частиною ширшої стратегії розвитку інклюзивного суспільства;
- є динамічним процесом, що постійно розвивається;
- не повинна залежати від величини класу чи браку матеріальних ресурсів.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, що ґрунтуються на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання дитини з особливими освітніми потребами, зокрема дитини з особливостями психофізичного розвитку, в умовах

загальноосвітнього закладу. Інклюзивне навчання забезпечує доступ до освіти дітей з особливими потребами у загальноосвітніх школах за рахунок зростання методів навчання, що враховують індивідуальні особливості таких дітей. В основу інклюзивної освіти покладена ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, забезпечує рівноцінне ставлення до всіх людей, але створює спеціальні умови для дітей з особливими потребами .

Основна ідея інклюзивної освіти – від соціалізації у школі до соціалізації у суспільство. Спільне навчання має не лише гарантувати право дитини з порушеннями психофізичного розвитку не бути ізольованою від інших, а й забезпечити їй можливість відвідувати ту школу, яку б вона відвідувала, коли б була здоровою .

Принципи розвитку інклюзивної освіти:

➤ науковість (розробка теоретико-методологічних основ інклюзивного навчання, програмно-методичного інструментарію, аналіз і моніторинг результатів впровадження інклюзивного навчання, оцінка ефективності технологій, що використовуються для досягнення позитивного результату, проведення незалежної експертизи);

➤ системність (забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами, наступності між рівнями освіти: рання допомога – дошкільна освіта – загальна середня освіта);

➤ варіативність, корекційна спрямованість (організація особистісно орієнтованого навчального процесу у комплексі з корекційно-розвитковою роботою для задоволення соціально-освітніх потреб, створення умов для соціально-трудової реабілітації, інтеграції в суспільство дітей з порушеннями психофізичного розвитку, у тому числі дітей-інвалідів);

➤ індивідуалізація (здійснення особистісно орієнтованого (індивідуального, диференційованого підходу))

➤ соціальна відповідальність сім'ї (виховання, навчання і розвиток дитини; створення належних умов для розвитку її природних здібностей, участь у навчально-реабілітаційному процесі);

➤ міжвідомча інтеграція та соціальне партнерство (координація дій різних відомств, соціальних інституцій, служб з метою оптимізації процесу освітньої інтеграції дітей з особливими освітніми потребами).

Основні принципи інклюзивного навчання:

1) всі діти мають навчатися разом у всіх випадках, коли це виявляється можливим, не зважаючи на певні труднощі чи відмінності, що існують між ними;

2) школи мають визнавати і враховувати різноманітні потреби своїх учнів, узгоджуючи різні види й темпи навчання;

3) забезпечення якісної освіти для всіх завдяки відповідному навчально-методичному забезпеченню, застосуванню організаційних заходів, розробці

стратегії викладання, використанню ресурсів і партнерських зв'язків зі своїми громадами;

4) діти з особливими освітніми потребами мають отримувати часткову допомогу, яка може знадобитися їм для забезпечення успішності процесу навчання.

Інклюзивне навчання (інклюзія - inclusion (англ.) - включення), передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивне навчання - гнучка, індивідуалізована система навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання. Навчання відбувається за індивідуальним навчальним планом, забезпечується медико-соціальним та психолого-педагогічним супроводом

Основні міжнародні документи у сфері інклюзивної освіти.

Інклюзивна освіта як правовий підхід, що забезпечує право на освіту та рівні можливості на участь у освітньому процесі для усіх дітей без винятку, знайшла своє відображення у багатьох міжнародних документах. У першу чергу, в тих, які стосуються основних прав і свобод людини. Знайомство з цими міжнародними документами дуже важливе, оскільки забезпечує розуміння відповідних понять і тенденцій у сучасному світі. А також їхнього впливу на розвиток національних політик і практик.

Насамперед, це документи *Організації Об'єднаних Націй (ООН)* - провідної організації, що займається питаннями захисту прав людини, а також є визнаним міжнародним законотворцем вже понад півстоліття. Право на освіту для усіх людей, без винятку, було задеклароване у *Загальній декларації ООН про права людини у 1948 році*. Воно знайшло своє відображення у подальших численних документах - деклараціях, пактах, конвенціях.

У 1991 році Україна здобула незалежність та обрала курс на розбудову відкритого демократичного суспільства. Після цього вона ратифікувала основні міжнародні документи у сфері захисту прав людини. Зокрема у сфері забезпечення права на освіту. Право на освіту для усіх дітей, в тому числі дітей з інвалідністю, було закріплено у двох конвенціях ООН. Перша - *Конвенція ООН про права дитини*, яка була прийнята у 1989 році і ратифікована Україною у 1991 році. А також *Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю*, прийнята у 2006 році і ратифікована Україною у 2009 році. Ратифікація цих документів означила, що Україна взяла на себе міжнародні зобов'язання забезпечити права на освіту для усіх дітей, в тому числі дітей з інвалідністю та дітей з особливими освітніми потребами. Крім того, стаття 24 «Освіта» Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю передбачає забезпечення інклюзивної освіти на всіх рівнях системи освіти.

Іншим важливим документом для розуміння інклюзивної освіти стала Саламанкська декларація, яка була прийнята на Всесвітній конференції з питань освіти осіб з особливими потребами. Конференція, проходила у місті Саламанка (Іспанія) в червні 1994 року за підтримки ЮНЕСКО. Саме цей документ проголосив концепцію «Школи для всіх» як закладу освіти, що має приймати усіх дітей та стати взірцем для суспільства, в якому поважатимуть права й відмінності між людьми. Саламанкська декларація також вперше зазначила переваги інклюзивної освіти для усіх учасників освітнього процесу - дітей, батьків, педагогів, місцевих громад і суспільства в цілому.

У 2000 році була затверджена Дакарська Декларація, або Декларація тисячоліття. Вона розпочала процес визначення цілей, які мають бути досягнені до 2015 року світовою спільнотою у тих сферах, де нерівномірність глобального людського розвитку виявилась найгострішою, серед них - у сфері освіти. В основу Дакарської декларації були покладені Цілі Розвитку Тисячоліття, які визначили стратегічні напрями розвитку, зокрема забезпечення доступу до освіти для усіх дітей. Моніторинговий звіт з виконання Цілей розвитку тисячоліття, опублікований у 2010 році, вперше привернув увагу до дітей з інвалідністю як таких, які найбільше відчувають обмеження у реалізації своїх прав. Він продемонстрував зв'язок між інвалідністю та маргіналізацією у суспільстві, а також наголосив на важливості підвищення уваги до дітей з інвалідністю, особливо до дівчаток, у процесі досягнення Цілей розвитку тисячоліття.

Також важливо зазначити, що Україна стала першою країною на пострадянському просторі, яка у 2003 році адаптувала глобальні Цілі розвитку тисячоліття і встановила відповідні національні цілі та завдання. І хоча у забезпеченні права на освіту для усіх дітей відбувся значний прогрес, рівний доступ до якісної, інклюзивної освіти все ще залишається проблемою для багатьох дітей із соціально вразливих груп. Зокрема для дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Про це свідчать Цілі сталого розвитку на період 2016-2030 років, які затвердили у вересні 2015 року на 70-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН. Одна із цілей сталого розвитку - забезпечити рівні можливості для отримання інклюзивної, якісної освіти для усіх дітей та забезпечити можливості навчання впродовж усього життя.

Серед інших важливих документів, концепція «Школа дружня до дитини», яку пропонує Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). В її основі - визнання права на освіту для кожної дитини, повага до відмінностей, а також виявлення дітей, вилучених з освітнього процесу, з метою надання додаткової підтримки. Документи Світового Банку теж наголошують на забезпеченні права дитини на освіту та наданні додаткової підтримки. А також зазначають, що інклюзивна освіта повинна стати невід'ємною частиною місії, філософії, цінностей та діяльності школи. Організація економічного розвитку і співпраці підкреслює важливість забезпечення додаткових ресурсів у випадках, коли дитина стикається з труднощами у навчанні.

Велику увагу поняттю інклюзивної освіти приділили на 48-ій сесії ЮНЕСКО у 2008 році, де також наголосили на таких основоположних поняттях, як право дитини на освіту, усунення дискримінації, забезпечення додаткової підтримки. Як підсумок, процитуймо матеріали цієї сесії, в яких було зазначено, що *«інклюзивна освіта - це постійний процес виявлення і усунення перешкод в освітньому процесі, постійний пошук ефективних шляхів забезпечення індивідуальних потреб кожної дитини.»*